

Phân tích khái niệm “cộng đồng” của Michael J. Sandel

Nguyễn Hùng Vương

College of International Cultural Exchange, Central China Normal University

Ngô Khắc Sơn

Học viện Chính trị khu vực III

Email liên hệ: philosophy.hv.ud@gmail.com

Tóm tắt: Michael J. Sandel là người đã đưa ra khái niệm cộng đồng của riêng mình với tư cách là đại diện tiêu biểu của chủ nghĩa cộng đồng phương Tây đương đại, và cũng trên nền tảng đó đã xây dựng một học thuyết về cộng đồng chính trị. Vậy, “cộng đồng” trong quan niệm của Michael J. Sandel có nghĩa là gì? Khái niệm này không những có sự thay đổi liên tục, mà dường như không thật sự rõ ràng. Trong “sự bất mãn về nền dân chủ”, Michael J. Sandel lập luận rằng, sự bất mãn của người Mỹ đương đại thể hiện qua hai điểm: Đầu tiên, bất luận đối với cá nhân hay là tập thể, thì họ cũng đang dần đánh mất khả năng kiểm soát cuộc sống; Thứ hai, các cấu trúc đạo đức của cộng đồng xung quanh họ như gia đình, làng xóm, khu phố cho đến đất nước dường như đang tan rã. Michael J. Sandel đã tóm tắt hai điểm này và cho rằng đó là quá trình “mất quyền tự chủ” và “xói mòn cộng đồng”, và điều đó đang trở thành nỗi lo lắng chung của thời đại (Michael J. Sandel, 1998).

Từ khóa: Chủ nghĩa cộng đồng, Michael J. Sandel, cộng đồng chính trị, cộng đồng cấu thành

Analyzing the “community” concept of Michael J. Sande

Abstract: Community is the theoretical basis of Western Communitarianism, without community, then there is no Communitarianism. Michael J. Sandel was the one who came up with his own community concept as the representative representative of contemporary Western Communitarianism, and on the same foundation built a theory of the political community. So, what does the “community” in Michael J. Sandel’s concept mean? This concept is not only constantly changing, but also not really clear. In “*Democracy’s Discontent*”, Michael J. Sandel argues that the dissatisfaction of contemporary Americans is expressed through two points: First, regardless of individual or collective, they are gradually losing control of life; Second, the ethical structures of the community around them like families, villages, and neighborhoods to the country seem to be falling apart. Michael J. Sandel summarized these two points and said that it was a process of “losing autonomy” and “eroding the community”, and that it is becoming a common concern of our time (Michael J. Sandel, 1998).

Keywords: Communitarianism, Michael J. Sandel, political community, constituent community

Ngày nhận bài: 20/03/2020

Ngày duyệt đăng: 10/10/2020

1. Đặt vấn đề

Chủ nghĩa cộng đồng là một trong những trào lưu (trường phái) triết học chính trị tương đối nhỏ trong hệ thống triết học phương Tây, điều đó được chỉ ra bởi số lượng rất ít các học

giả tự xem mình là những nhà cộng đồng chủ nghĩa. Bên cạnh đó, các bài nghiên cứu và các tác phẩm sách đã được xuất bản sử dụng thuật ngữ “chủ nghĩa cộng đồng”, hoặc “cộng đồng” mỗi năm có số lượng trích dẫn tương đối ít. Tuy nhiên, ý tưởng về xã hội cộng đồng đã có lịch sử lâu đời, nó được tìm thấy trong các nền văn minh khác nhau, các tôn giáo khác nhau và được phổ biến tương đối rộng rãi. Người ta đã tìm thấy yếu tố cộng đồng xuất hiện mạnh mẽ trong nhiều hệ thống niềm tin chính trị và trong lịch sử tôn giáo hiện đại. Nó xuất hiện trong cả Kinh Cựu ước của người Do thái (Old Testament) và Kinh Tân ước Ki tô giáo (Christian New Testament). Người ta còn tìm thấy các ý tưởng cộng đồng tồn tại trong những khái niệm đầu tiên về Hồi giáo của Shura (consultation), trong Nho giáo với quan niệm về “xã hội đại đồng”, và cũng có trong tư tưởng xã hội công giáo La mã,...

Vấn đề lý luận cốt lõi của chủ nghĩa cộng đồng chính là “cộng đồng”, nếu không có cộng đồng thì không có chủ nghĩa cộng đồng. Với vai trò quan trọng đó, các nhà cộng đồng chủ nghĩa như Michael J. Sandel, Michael Walzer, MacIntyre, ... đã cố gắng xây dựng một hệ thống lý luận về cộng đồng. Một mặt, nhằm chống lại quan điểm trung lập của chủ nghĩa tự do, mặt khác nó trở thành nền tảng lý luận để giải quyết các vấn đề xã hội khó xử như đạo đức, công lý, lợi ích chung và vốn xã hội, ... Trong cuộc đấu tranh không khoan nhượng với chủ nghĩa tự do, Michael J. Sandel đã đề xuất khái niệm “cộng đồng” của riêng ông và đã nhận được sự đồng thuận cao của các nhà cộng đồng chủ nghĩa. Tuy nhiên, khái niệm cộng đồng của Michael J. Sandel còn khá mơ hồ nếu như không muốn nói là còn nhiều mâu thuẫn và thay đổi liên tục về nội hàm. Khái niệm cộng đồng của Michael J. Sandel có thể được hiểu như là quốc gia, dân tộc, cũng có thể hiểu như là các nhóm xã hội nhỏ, các tổ chức xã hội đặc thù hoặc các xóm làng, thị trấn, hội đoàn thể trong các trường học, ... mà không có sự phân biệt rõ ràng giữa chúng. Trong một số nghiên cứu, Michael J. Sandel coi nhà nước và xã hội là một cộng đồng, điều đó cho thấy khái niệm cộng đồng của Michael J. Sandel còn khá mơ hồ. Chính vì vậy, nghiên cứu mổ xẻ khái niệm cộng đồng của Michael J. Sandel phần nào giúp chúng ta hiểu rõ hơn vai trò khái niệm trong hệ thống tri thức lý luận của chủ nghĩa cộng đồng, bước đầu khai mở cánh cửa đi vào khám phá trào lưu triết học này, là chìa khóa để mở rộng nghiên cứu các vấn đề công lý và lợi ích chung, đạo đức xã hội, ...

2. Khái quát khái niệm cộng đồng của Michael J. Sandel

Triết học chính trị của Michael J. Sandel được bắt đầu bằng một bài phê bình đối với chủ nghĩa tự do. Dựa trên vấn đề cộng đồng, những chỉ trích của Michael J. Sandel đối với chủ nghĩa tự do có ba điểm chính: (1) chủ nghĩa tự do theo ông thực chất là chủ nghĩa cá nhân, bởi vì triết lý chính trị và triết lý đạo đức mà nó đưa ra phụ thuộc vào quan niệm tự thân và chủ thể cá nhân, ít chú ý đến vấn đề cộng đồng; (2) ngay cả một số người tự do (như John Rawls) từng coi trọng và thảo luận về cộng đồng, thì họ vẫn không thể thiết lập được một khái niệm chuẩn xác về cộng đồng; (3) nếu quan điểm cộng đồng của chủ nghĩa tự do là chính xác, thì chúng cũng phải được xác lập trên những tiền đề dựa vào cộng đồng nhất định, và thực tế thì chủ nghĩa tự do đã không cung cấp được những tiền đề như vậy. Trong ba chỉ trích này, chỉ trích cuối cùng là quan trọng nhất. Michael J. Sandel đã lấy “nguyên tắc phân biệt” của John Rawls làm ví dụ, và ông chủ trương rằng chủ nghĩa tự do cần phải dựa trên nền tảng quan niệm về cộng đồng.

Theo “nguyên tắc phân biệt” của John Rawls, nếu sự thỏa thuận kinh tế và xã hội nhất định là không công bằng, thì chúng chỉ có thể được biện minh trong điều kiện như vậy, nghĩa là chúng có thể tối đa hóa tình trạng của các nhóm yếu thế của xã hội. Nguyên tắc phân biệt đòi hỏi những người có thu nhập cao hơn trong xã hội trợ giúp những người có thu nhập thấp, và những người có thu nhập cao hơn thường là những người có tài năng và thiên bẩm

cao hơn. John Rawls cung cấp một lập luận đạo đức cho nguyên tắc phân biệt, đó là, tài năng thiên bẩm không phải là một tài sản cá nhân, mà là tài sản cộng đồng, do đó những người có tài năng thiên phú cao hơn cần phải giúp đỡ những người khác. Michael J. Sandel tin rằng, lập luận của John Rawls về nguyên tắc phân biệt là mâu thuẫn với tiền đề tự do của chủ nghĩa cá nhân, và rằng “nếu tài năng thiên bẩm của cá nhân là tài sản chung như John Rawls nói, thì quan niệm này phải được dựa trên quan niệm cộng đồng” (Michael J. Sandel, 1982).

Nếu triết học chính trị đương đại (bao gồm cả chủ nghĩa tự do) đòi hỏi phải có một quan niệm cộng đồng, thì họ cần một loại quan niệm như thế nào? Michael J. Sandel cho rằng chúng ta có thể xem xét ba quan niệm về cộng đồng như sau:

(1) *Cộng đồng cá nhân hay “xã hội tư nhân”.*

Đầu tiên, cộng đồng này là những người tạo nên xã hội theo những mục đích riêng của họ, và những mục đích riêng này thường có sự xung đột lẫn nhau. Thứ hai, bản thân chế độ xã hội này được coi là không có bất kỳ giá trị nào. Tham gia vào các hoạt động xã hội không được coi là một loại điều tốt, mà đó sẽ là một gánh nặng. Theo đó, mọi người đều coi các thỏa thuận xã hội là phương tiện để đạt được mục đích cá nhân của họ. Quan niệm này của xã hội tư nhân hiểu cộng đồng như là công cụ, và mọi người hợp tác với nhau vì theo đuổi các mục đích riêng tư.

(2) *Cộng đồng của John Rawls.*

John Rawls chủ trương rằng, không giống như những mục đích riêng của “xã hội tư nhân”, con người thật sự có chung mục đích cuối cùng. Xã hội tư nhân có quan điểm trái ngược với chế độ xã hội, mọi người coi chế độ xã hội và cuộc sống chung của họ là điều tốt cho bản thân. Theo John Rawls, chúng ta không chỉ cùng cộng tác với nhau, mà sự thành công và quyền lợi của người khác cũng cần thiết để bổ sung cho điều tốt của chúng ta. Trong quan niệm cộng đồng này, mặc dù mỗi thành viên vẫn có những lợi ích riêng, nhưng lợi ích của họ không phải lúc nào cũng có sự mâu thuẫn, mà trong một số trường hợp nó lại đan xen và bổ sung cho nhau (John Rawls, 1971).

Michael J. Sandel cho rằng hai quan niệm cộng đồng trên thực ra là chủ nghĩa cá nhân, mặc dù lý do mà họ đưa ra là không nhất quán. Loại quan niệm cộng đồng đầu tiên là cộng đồng cá nhân bởi vì sự hình thành cộng đồng bị chi phối bởi động cơ hợp tác ích kỷ. Cộng đồng của John Rawls cũng mang tính cá nhân, bởi vì nó giả định bản chất cá nhân là chủ thể hợp tác, mặc dù có một số kết nối tình cảm giữa các chủ thể này. Michael J. Sandel gọi loại quan niệm cộng đồng đầu tiên là “*công cụ*”, loại quan niệm cộng đồng thứ hai là “*tình cảm*”. Và cho rằng, việc lý giải “*công cụ*” hoàn toàn là động cơ ích kỷ của chủ thể, việc lý giải “*tình cảm*” có liên quan một phần đối với chủ thể hợp tác. Tuy nhiên, bất luận là “*công cụ*” hay là “*tình cảm*” thì đều không có khả năng đề xuất một lý luận cộng đồng mạnh mẽ có thể đáp ứng được yêu cầu của nguyên tắc phân biệt (Michael J. Sandel, 1982).

Bằng cách lập luận này, Michael J. Sandel đề xuất quan niệm thứ ba làm khái niệm cộng đồng của riêng mình. Theo nghĩa thông thường thì cộng đồng là sự kết nối tình cảm giữa các thành viên, nó tương tự với quan niệm cộng đồng của John Rawls. Nhưng những gì biểu hiện ở cộng đồng không chỉ có tình cảm, mà còn là sự nhận thức tự thân. Do đó, quan niệm cộng đồng của Michael J. Sandel hoàn toàn khác so với quan niệm của John Rawls. Theo quan niệm cộng đồng của Michael J. Sandel, các thành viên của một xã hội sẽ bị ràng buộc bởi một loại ý thức cộng đồng, ý thức này phù hợp với đa số các thành viên trong cộng đồng, thúc đẩy họ theo đuổi các mục tiêu chung của cộng đồng, vì họ nhận ra rằng giữa họ có sự thống nhất, và sự thống nhất được xác định bởi họ là một phần không thể thiếu của cộng đồng. Đối với các thành viên của cộng đồng, “cộng đồng không chỉ cho họ thấy những gì họ có với tư cách

thành viên, mà còn biểu lộ rõ ràng họ là ai, không chỉ biểu hiện rõ mối quan hệ của họ, mà cả các kết nối mà họ tìm thấy, không chỉ biểu hiện bản chất của danh tính, mà còn biểu hiện những nhân tố cấu thành bản sắc của họ” (Michael J. Sandel, 1982). Michael J. Sandel gọi cộng đồng của mình là “*cấu thành*”, và các nhà nghiên cứu triết học chính trị gọi cộng đồng của Michael J. Sandel là “*cộng đồng cấu thành*”.

Theo quan điểm của Michael J. Sandel, sai lầm của John Rawls là thiết lập cộng đồng từ sự kết nối tình cảm của chủ thể. Đối với bất kỳ xã hội nào, chúng ta đều có thể đặt ra hai câu hỏi: (1) theo nghĩa nào thì nó là công lý?; và (2) theo nghĩa nào nó là một cộng đồng? Michael J. Sandel lập luận, bất kỳ câu trả lời nào cho nó thì cũng không nên đề cập đến tình cảm và ước muốn của chủ thể. Việc truy vấn đến cùng rằng một xã hội xác định có công bằng hay không, không có nghĩa là liệu đa số các thành viên của xã hội này có mong muốn hành động theo công lý hay không, theo những ước muốn khác nhau của họ hay không. Mà là hỏi xem xã hội đó có phải là một xã hội có một trật tự nhất định, công lý đó phải là tính chất cơ bản cấu thành xã hội hay không. Tương tự, việc hỏi xem một xã hội có phải là một cộng đồng, nó không có nghĩa hỏi rằng liệu đa số các thành viên của xã hội này có mong muốn hợp tác với những người khác trong những mong muốn khác nhau của họ hay không, mà là hỏi rằng xã hội đó có phải là một xã hội có trật tự hay không, nghĩa là cộng đồng cần phải thể hiện tính chất cơ bản trong sự cấu thành xã hội. Michael J. Sandel cho rằng, John Rawls đã đúng về vấn đề công lý, nhưng đối với vấn đề cộng đồng thì ông đã sai. Nếu sai lầm của chủ nghĩa công lợi là không coi trọng sự khác biệt trong các mối quan hệ, thì sai lầm của chủ nghĩa tự do là không coi trọng ý thức cộng đồng (Michael J. Sandel, 1982).

3. Nội hàm khái niệm cộng đồng

Quan niệm cốt lõi của chủ nghĩa cộng đồng Michael J. Sandel là sự tự chủ, tự chủ cần phải có cộng đồng, công dân là thành viên tự quản của cộng đồng. Theo nghĩa này, chủ nghĩa cộng đồng có sự hấp dẫn mọi người hay không, có đáp ứng được nguyện vọng và có tính khả thi hay không, thì điểm mấu chốt nằm ở ý nghĩa cộng đồng là gì. Nhưng quan niệm cộng đồng của Michael J. Sandel không những còn mơ hồ mà luôn thay đổi.

Trong tác phẩm “*Chủ nghĩa tự do và giới hạn công lý*”, Michael J. Sandel đề xuất khái niệm “*cộng đồng cấu thành*” nhằm chống lại chủ nghĩa tự do. Michael J. Sandel chỉ trích rằng, nguyên tắc phân biệt được chứng thực bởi chủ nghĩa tự do mà John Rawls đòi hỏi thực ra là một quan niệm cộng đồng có tính cấu thành, bởi vì chỉ có nó mới thỏa mãn được nghĩa vụ đoàn kết mà công dân với tư cách là một thành viên ở trong đó. Nhưng quan niệm cộng đồng được chủ nghĩa tự do xem như là “*công cụ*” hoặc “*tình cảm*”, nên khái niệm cộng đồng cấu thành chỉ có thể tồn tại trong lý luận của chủ nghĩa cộng đồng. Để minh họa cho cộng đồng cấu thành, Michael J. Sandel nêu ra những ví dụ về gia đình, bộ lạc, thị trấn, giai cấp, đất nước... (Waldron, 1998). Điều này cho thấy, tại thời điểm này, Michael J. Sandel đã không có sự phân biệt giữa nhà nước và cộng đồng, cộng đồng cũng có thể hiểu là một cộng đồng lớn (quốc gia), nhưng cũng có thể được hiểu như những cộng đồng nhỏ (gia đình, khu phố, làng xóm,...). Trong thời kỳ viết tác phẩm “*Chủ nghĩa tự do và giới hạn công lý*”, tư tưởng cộng đồng của Michael J. Sandel không chỉ nói đến quốc gia, đất nước mà còn dùng để chỉ về xã hội. Michael J. Sandel cho rằng, một xã hội có phải là một cộng đồng hay không, không phải vì hầu hết các thành viên của nó mong muốn được kết nối với những người khác trong những ước muốn khác nhau của họ, những ước muốn sẽ thúc đẩy mục đích cộng đồng, nhưng liệu xã hội có được tổ chức theo cách mà chúng ta sử dụng cộng đồng để mô tả cấu trúc cơ bản của nó hay không. Đó là bởi vì một xã hội có cấu trúc như vậy mà chúng ta nói rằng nó được cấu thành như một cộng đồng (Michael J. Sandel, 1982).

Michael J. Sandel coi nhà nước và xã hội là một cộng đồng, điều đó cho thấy quan điểm về cộng đồng của ông khá mơ hồ. Trong *"Sự bất mãn của nền dân chủ"*, ông đã bắt đầu có những phân biệt giữa nhà nước và cộng đồng, nhưng sự phân biệt này không đủ để giúp chúng ta thấy được rõ ràng, bởi vì nó biểu hiện như một sự phân biệt giữa hai loại cộng đồng. Khi nghiên cứu lịch sử lập hiến Mỹ và triết lý cộng đồng, đặc biệt là lịch sử thế kỷ XX, Michael J. Sandel phát hiện rằng, mặc dù hai đảng dân chủ và cộng hòa ở Mỹ đã từng đề cập đến ý tưởng cộng đồng, nhưng quan điểm của mỗi bên lại không giống nhau. Đảng Dân chủ (như tổng thống Johnson) coi đất nước như một cộng đồng, sử dụng các lý tưởng đạo đức cộng đồng quốc gia và thường so sánh đất nước này với gia đình và khu phố. Trong khi đó, đảng Cộng hòa (như tổng thống Reagan) thì kêu gọi các giá trị của các cộng đồng nhỏ như gia đình, khu phố, nhà thờ, trường học, thị trấn,... và coi quốc gia là một chính phủ to lớn, là một mối đe dọa đối với các cộng đồng nhỏ. Dường như trong vấn đề này Michael J. Sandel đã có mâu thuẫn: ông đồng ý với Đảng Dân chủ về mặt tư tưởng, nhưng tin rằng quan điểm của Đảng Cộng hòa là đúng. Nói cách khác, "một quốc gia là quá lớn để xem nó như một cộng đồng, chúng ta không có cách nào để cung cấp các giá trị được chia sẻ bởi tất cả các công dân" (Michael J. Sandel, 1998).

Michael J. Sandel cho rằng, Đảng Dân chủ coi nhà nước là một cộng đồng nhằm cung cấp một lý do đạo đức cho nhà nước phúc lợi, trong khi Đảng Cộng hòa viện dẫn về những cộng đồng nhỏ nhằm định hình lý tưởng, đó là trau dồi đạo đức công dân và làm cho họ có khả năng tự chủ (Michael J. Sandel, 1998). Theo Michael J. Sandel, những người Cộng hòa được đại diện bởi Reagan đã thể hiện lý tưởng của chủ nghĩa cộng đồng: nhà nước chỉ là một hình thức kết cấu mà trong đó tồn tại nhiều loại cộng đồng khác nhau, mà các giá trị thực chất (đạo đức và chính trị) chỉ có thể được thực hiện trong các cộng đồng khác nhau này. Tuy nhiên, theo tác giả thì ở luận điểm này Michael J. Sandel đã hiểu sai quan điểm của những người Cộng hòa, bởi vì ý tưởng chính trị được đại diện bởi Reagan hoàn toàn giống với chủ nghĩa tự do cực đoan được đại diện bởi Nozick. Nói cách khác, quan điểm của Reagan không phải thể hiện lý luận của chủ nghĩa cộng đồng, mà thể hiện lý luận chính trị của chủ nghĩa tự do. Theo cách giải thích của Michael J. Sandel về lịch sử lập hiến của Mỹ, lý luận và thực tiễn là thống nhất. Michael J. Sandel cho rằng, khi chủ nghĩa tự do thủ tục (procedural liberalism) dần dần chiếm ưu thế ở Mỹ về mặt lý thuyết, tương ứng với nó là các cộng đồng khác nhau đã dần bị xói mòn trong thực tế và các cấu trúc về mặt đạo đức của nó đã từng bước tan rã. Từ gia đình, khu phố, trường học cho đến thị trấn, các hội đồng và công đoàn, cộng đồng mà theo truyền thống đã cung cấp và hỗ trợ đạo đức cũng như ý thức về sự kết nối, gắn bó giữa mọi người trong cơn hỗn loạn. Theo Michael J. Sandel, các dữ kiện lịch sử lập hiến Mỹ đã chứng minh rằng quy mô đất nước là quá lớn đến nỗi nó không thể hoạt động để duy trì những hiểu biết chung, cần thiết cho một cộng đồng cấu thành. Điều này dẫn đến những thay đổi trong thực tiễn chính trị và thể chế của Mỹ, sự chuyển đổi từ triết lý cộng đồng tốt đẹp sang triết lý công cộng công bằng thủ tục, từ chính trị học về công lý sang chính trị học về quyền, từ cộng hòa quốc gia sang cộng hòa thủ tục (Michael J. Sandel, 2005).

Từ những phân tích trên đã cho thấy khái niệm cộng đồng của Michael J. Sandel đã trải qua một quá trình thay đổi, chuyển trọng tâm từ cộng đồng lớn (quốc gia) sang cộng đồng nhỏ (gia đình, khu phố, thị trấn...). Sự thay đổi này cho thấy chủ nghĩa cộng đồng chỉ có thể dựa vào các cộng đồng nhỏ, nhưng điều đó không có nghĩa là khái niệm cộng đồng của Michael J. Sandel đã trở nên rõ ràng. Bởi vì khái niệm cộng đồng của ông ấy vẫn còn một số vấn đề khác nữa cần được mổ xẻ thêm.

Đầu tiên, theo quan điểm của Michael J. Sandel thì đất nước là quá lớn để trở thành một cộng đồng cấu thành. Do đó, chủ nghĩa cộng đồng có thể dựa vào các cộng đồng nhỏ. Nhưng

trong phân tích của Michael J. Sandel, do những tác động làm xói mòn cộng đồng bởi kinh tế thị trường, các cộng đồng nhỏ truyền thống (gia đình, khu phố, trường học cho đến các hội đồng và công đoàn...) đang trở nên mờ dần. Trong xã hội Mỹ đương đại, những người thực sự có ý thức cộng đồng thì thường thuộc về các cộng đồng dựa trên chủng tộc và tôn giáo. Trong ví dụ của Michael J. Sandel về việc chỉ trích chủ nghĩa tự do thủ tục, thì những người có ý thức cộng đồng là những người thuộc về người Amish, người Do thái chính thống... (Michael J. Sandel, 1998). Walzer cho rằng các cộng đồng này là các cộng đồng hình thành trên nền tảng tôn giáo, còn gọi là "*cộng đồng cuồng tín*". Theo quan điểm của Walzer, tư cách thành viên của các cộng đồng cuồng tín này không thể làm cho các thành viên của họ có được đức tính công dân, cũng như trở thành công dân tốt, vì ý thức của họ tồn tại trong niềm tin tôn giáo của họ (Walzer, 1998).

Thứ hai, nếu thực sự cộng đồng được cấu thành và định hình trên nền tảng tôn giáo và sắc tộc, thì mối quan hệ giữa các cộng đồng này và nhà nước trở thành một vấn đề khó giải quyết. Từ quan điểm cộng đồng, người Amish có thể chấp nhận vi phạm luật pháp mà không cho con của họ đến trường, người Do thái chính thống có quyền tuân thủ các quy định luật tôn giáo và không đi làm trong ngày Sabbath,... Từ quan điểm của các nền dân chủ hiện đại, các cộng đồng như thế này là nơi ẩn chứa sự bất công, định kiến và sự thiếu hiểu biết, và chính phủ có quyền bảo vệ người dân khỏi sự bất công và lừa dối trong cộng đồng của họ. Trong cuộc đối đầu giữa hai quan điểm, thật khó để nghĩ rằng những "*cộng đồng cuồng tín*" này là một sự hợp lý.

Cuối cùng, Michael J. Sandel cho rằng chúng ta nên hiểu con người trong mối quan hệ giữa cá nhân và cộng đồng. Chủ nghĩa tự do hiểu con người trong sự độc lập với cộng đồng, vì vậy Michael J. Sandel gọi đó là những "*bản thân vô tội*" của chủ nghĩa tự do. Đối lập với điều đó, Michael J. Sandel cho rằng bản thân luôn có sự ràng buộc, đó là sự gắn bó với cộng đồng mà họ thuộc về. Dường như có một giả định trong quan điểm của Michael J. Sandel về "*sự ràng buộc tự thân*", bất luận là thành viên của cộng đồng cuồng tín hay cộng đồng truyền thống, thì sự ràng buộc, gắn bó giữa cá nhân và cộng đồng của anh ta không thể nào phá vỡ. Nhưng hình như rằng, nhận định này đã sai, bởi vì mọi người không chỉ có quyền thay đổi niềm tin và sự kết nối của họ trong khuôn khổ pháp lý hiện tại, mà thực sự đang có nhiều người đang thay đổi niềm tin của họ và các kết nối cộng đồng.

4. Cộng đồng chính trị

Mặt dù Michael J. Sandel đã cho thấy cộng đồng cấu thành của ông là vượt trội sau khi phân tích ba loại quan niệm cộng đồng, nhưng bản thân nó vẫn còn là một quan niệm trừu tượng và không thể nói rõ được điều gì. Các nhà cộng đồng chủ nghĩa muốn chứng minh rằng quan niệm cộng đồng của Michael J. Sandel là vượt trội, họ nhất thiết phải triển khai nó. Do đó, Michael J. Sandel đã xây dựng một loại chính trị dựa trên nền tảng quan niệm cộng đồng cấu thành, và nó là chính trị học của chủ nghĩa cộng đồng.

Chúng ta có thể khám phá tư tưởng triết học chính trị của Michael J. Sandel thông qua việc tiến hành so sánh chính trị học của chủ nghĩa cộng đồng và chính trị học của chủ nghĩa tự do. Chủ nghĩa tự do chủ trương một loại "*quyền chính trị*", quan điểm về quyền là một nền tảng, mục đích chính trị và pháp luật là bảo vệ quyền con người; dưới sự ràng buộc giữa quyền và công lý, mỗi cá nhân đều có quyền lựa chọn cuộc sống của riêng mình. Ngược lại, chủ nghĩa cộng đồng như Michael J. Sandel chủ trương một loại "*nghĩa vụ chính trị*": nghĩa vụ là nền tảng, mỗi công dân cần phải đặt nghĩa vụ của họ lên hàng đầu, và để hoàn thành nghĩa vụ công dân, mỗi người cần có sự nhận thức chung về quyền công dân của mình gắn với những đức tính công dân tương ứng. Bất kỳ quốc gia nào, bất luận là hình thức chế độ chính trị nào

đi chẳng nữa cũng đòi hỏi công dân của họ phải thực hiện nghĩa vụ chính trị. Nếu công dân không thực hiện nghĩa vụ của mình thì đất nước sẽ không ổn định. Từ góc độ triết học chính trị, vấn đề cốt lõi của nghĩa vụ chính trị chính là nguồn gốc của nghĩa vụ. Chủ nghĩa tự do chủ trương rằng, nguồn gốc của nghĩa vụ chính trị là sự đồng ý, chỉ khi tôi đồng ý với sự cai trị của đất nước này, tôi mới có nghĩa vụ tuân theo mệnh lệnh chính trị và pháp luật của nhà nước. Michael J. Sandel cho rằng, quan niệm về nghĩa vụ chính trị của chủ nghĩa tự do như vậy là một sự thất bại, nó không thể giải thích được trách nhiệm đặc biệt của chúng ta đối với những người đồng bào của mình, và cũng không lý giải được trách nhiệm và lòng trung thành của chúng ta. Là thành viên của gia đình, của đất nước, là người mang đến lịch sử, công dân của nền cộng hòa, nên lòng trung thành và trách nhiệm của chúng ta không thể tách rời sự hiểu biết của chúng ta (Michael J. Sandel, 2009).

Nếu những gì chủ nghĩa tự do chủ trương là một loại nghĩa vụ của sự đồng ý, thì chủ nghĩa cộng đồng lại chủ trương một loại nghĩa vụ mang tính chất đoàn kết. Nghĩa vụ của sự đồng ý yêu cầu có sự chấp thuận của mỗi công dân, điều này được đòi hỏi bởi những diễn ngôn chính trị của thuyết kế ược. Ngược lại, nghĩa vụ của sự đoàn kết không cần có sự đồng ý của mỗi công dân, nó bắt nguồn từ đạo đức, giá trị, cuộc sống và truyền thống chung được chia sẻ bởi các công dân. Michael J. Sandel đã dẫn nhiều ví dụ về loại nghĩa vụ đoàn kết: cuộc kháng chiến của người Pháp trong chiến tranh thế giới thứ hai, Israel giải cứu người Do Thái ở Ethiopia vào những năm 1980, chủ nghĩa yêu nước (Michael J. Sandel, 2009). Thông qua những ví dụ này, Michael J. Sandel cố gắng chứng minh rằng mỗi người đều có những nghĩa vụ đặc biệt đối với các thành viên trong gia đình, với đồng bào, và họ cũng có lòng trung thành đặc biệt với gia đình, cộng đồng, làng xã và đất nước. Michael J. Sandel đặc biệt lưu ý rằng, nghĩa vụ đoàn kết này không có sự liên quan gì đến việc cá nhân có đồng ý hay không đồng ý, và chủ nghĩa tự do dựa trên sự đồng ý nên đã không thể lý giải được nghĩa vụ đoàn kết này. Nghĩa vụ chính trị (cộng đồng chính trị) của Michael J. Sandel có ba ý thường cơ bản, và chúng đều đối lập với chủ nghĩa tự do. (1) Ý tưởng đầu tiên là ủng hộ một cuộc sống tốt đẹp và điều đó đối lập với tính trung lập của chủ nghĩa tự do; (2) ý tưởng tự do là tự trị đã đối lập với quan niệm tiêu cực của chủ nghĩa tự do; (3) chủ trương nhấn mạnh đạo đức công dân đã đối lập với chủ nghĩa tự do khi họ nhấn mạnh vào vấn đề công lý. Để hiểu rõ hơn chúng ta cần làm rõ ba vấn đề này như sau:

(1) Nghĩa vụ chính trị là theo đuổi một cuộc sống tốt đẹp.

Bàn về cuộc sống tốt đẹp, triết học chính trị đương đại có ba lập trường cơ bản: Chủ nghĩa công lợi, Chủ nghĩa tự do và Chủ nghĩa cộng đồng. Chủ nghĩa công lợi cho rằng, một cuộc sống tốt đẹp là tối đa hóa hạnh phúc, và điều này Michael J. Sandel tin rằng đã sai. Đối với chủ nghĩa tự do, cuộc sống tốt đẹp cần đảm bảo tính trung lập, chủ trương ưu tiên công lý và độc lập với điều tốt. Theo Michael J. Sandel thì tính trung lập này là điều không thể xảy ra và không hề mong muốn. Michael J. Sandel cho rằng, để có một xã hội công bằng, một cuộc sống tốt đẹp, chúng ta nhất định phải thảo luận cùng nhau về ý nghĩa của cuộc sống tốt đẹp, đồng thời cần tạo ra một loại văn hóa công cộng được chấp nhận từ những thảo luận này (Michael J. Sandel, 2009). Theo nghĩa này, Michael J. Sandel chủ trương một nền chính trị vì lợi ích chung.

(2) Nghĩa vụ chính trị đòi hỏi sự tự trị (self-government) của công dân.

Vấn đề cốt lõi là quan niệm tự do. Chủ nghĩa tự do ủng hộ quan niệm tự do tiêu cực, có nghĩa là công nhận quyền tự nhiên không thể thay đổi của con người, không một ai hay một tổ chức, chính phủ có thể vi phạm. Chủ nghĩa cộng đồng của Michael J. Sandel chủ trương về một quan điểm tự do tích cực, tự do gắn với tự chủ, nghĩa là các thành viên trong cộng đồng

sẽ thảo luận và làm việc cùng nhau, cùng nhau xây dựng tương lai cộng đồng của họ. Mỗi quan tâm hàng đầu của các nhà tự do chủ nghĩa là cách chính phủ đối xử với công dân của họ, và họ chủ trương rằng chính phủ cần phải duy trì tính trung lập trong các vấn đề tư tưởng và trong các kế hoạch sinh sống của công dân. Còn chủ nghĩa cộng đồng đặt mỗi quan tâm của họ đối với việc làm thế nào công dân có thể tự chủ, tìm kiếm các hình thức cai trị và điều kiện xã hội có lợi cho sự tự chủ của họ (Michael J. Sandel, 1998). Đối với Michael J. Sandel, tự chủ là một loại can dự chính trị, công dân cùng nhau thảo luận và xem xét các quyết định chính trị và theo đuổi lợi ích chung của cộng đồng. Tự chủ cũng là một loại can dự đạo đức, công dân cùng nhau thảo luận vấn đề cuộc sống thế nào là tốt đẹp, cùng nhau thảo luận về những tình huống đạo đức khó xử mà họ gặp phải trong cuộc sống (chẳng hạn như nạn phá thai, hôn nhân đồng giới, đạo luật hòa bình...) (Michael J. Sandel, 2009).

(3) *Nghĩa vụ chính trị khởi xướng vấn đề rèn luyện đức hạnh (civic virtues).*

Nếu tự do phụ thuộc vào quyền tự chủ, thì tự chủ sẽ phụ thuộc vào đức tính của công dân, nghĩa là mọi thành viên trong cộng đồng đều nhận thức được quyền công dân của chính mình và sẵn sàng thực hiện nghĩa vụ công dân. Bất kỳ một xã hội nào cũng cần có một trật tự tốt, cũng hy vọng mọi người có thể chung sống hòa bình. Nhưng làm thế nào để xã hội có trật tự và mọi người có thể sống hòa bình cùng nhau?, mỗi lý thuyết chính trị khác nhau lại có những quan điểm không giống nhau: Chủ nghĩa tự do nhấn mạnh công lý, Chủ nghĩa cộng đồng đề cao những phẩm chất tốt đẹp hay đó là đạo đức. Michael J. Sandel cho rằng, những đức tính tốt đẹp của công dân không phải là thiên phú mà nó có được thông qua một quá trình trau dồi. Ông chủ trương phải bồi dưỡng đạo đức công dân thông qua ý thức cộng đồng (quan hệ đặc biệt và sự thuộc về) để công dân có thể đảm nhận những vai trò xã hội tương ứng với bản sắc của họ, và thực hiện nghĩa vụ công dân với cộng đồng (Michael J. Sandel, 2009). Một mặt Michael J. Sandel chỉ trích những thảo luận về công lý được thực hiện bởi chủ nghĩa tự do của John Rawls, mặt khác ông than thở rằng đạo đức công dân ở xã hội Mỹ hiện đại đang suy giảm.

Không có gì khác, ngoài một cuộc sống tốt đẹp, một nhà nước tự do và những công dân có đạo đức là những yếu cơ bản của chủ nghĩa cộng đồng theo kiểu của Michael J. Sandel. Yêu cầu cơ bản của lý thuyết và chính trị học chủ nghĩa cộng đồng là từ bản chất chính trị của con người hoặc là bản chất cộng đồng (như quan điểm của Aristotle) sẽ tốt hơn lý thuyết chính trị của chủ nghĩa tự do (khái niệm về tính trung lập, tự do tiêu cực và ưu tiên công lý). Do đó, chính trị học của Michael J. Sandel có tính chiến đấu cao và trở thành một thách thức đối với chủ nghĩa tự do đương đại. Nhưng bản thân nó lại thiếu tính tranh luận để để xuất một triết lý chính trị mang tính hệ thống, đầy đủ hơn và được chứng minh rõ ràng.

Việc theo đuổi một xã hội lý tưởng, một cuộc sống tốt đẹp, tự trị và công dân có đạo đức là chủ trương của hầu hết các lý thuyết chính trị, dù đó là Chủ nghĩa tự do hay Chủ nghĩa cộng đồng. Đặt ý tưởng này trong khuôn khổ của triết lý tự do, vấn đề tự do mặc dù được các nhà tự do thừa nhận nhưng đối với họ đó là vấn đề thứ yếu. Ngược lại, các nhà Cộng đồng chủ nghĩa đặt ý tưởng này trong địa vị thống trị, nhưng họ lại thiếu nội dung chuẩn xác. Hơn nữa, Michael J. Sandel đã cố gắng làm cho Chủ nghĩa cộng đồng của mình tương thích với ý tưởng của cả hai bên, nhưng nó cũng bị chỉ trích từ hai phía: những người cách tả chỉ trích chủ nghĩa cộng đồng của Michael J. Sandel thực ra chỉ là một phiên bản khác của chủ nghĩa tự do, và do đó, những nhà cộng đồng chủ nghĩa thực chất chỉ là những nhà tự do đang cố gắng thiết lập lại một ý thức mới thông thường (Frohne, 1998); những người của phe cánh hữu thì cáo buộc Michael J. Sandel đã sử dụng chủ nghĩa cộng hòa cổ điển làm nền tảng tư tưởng, nhưng nó lại không thể hiện được tinh thần của chủ nghĩa cộng hòa cổ điển (Pangle, 1998).

Michael J. Sandel chỉ trích lý thuyết tính trung lập của chủ nghĩa tự do và cho rằng chính trị của chủ nghĩa cộng đồng phải theo đuổi cuộc sống tươi đẹp. Câu hỏi đặt ra là chúng ta nên theo đuổi cuộc sống tốt đẹp như thế nào? Để trả lời cho câu hỏi này. *Một mặt*, Michael J. Sandel nói rằng chủ nghĩa cộng đồng cần phải thoát ra khỏi tính trung lập, và theo đuổi cuộc sống tốt đẹp hơn trước. Nhưng ông không chỉ rõ ra rằng cuộc sống tốt đẹp nào mà chúng ta cần theo đuổi và ý nghĩa xác thực của cuộc sống tốt đẹp đó là gì. *Mặt khác*, loại cuộc sống tốt đẹp nào cần được thông qua, điều này đang được nhiều người tranh luận sôi nổi. Và vì có quá nhiều tranh luận về điều này, nên chủ nghĩa tự do đã chủ trương về tính trung lập của họ. Nếu Michael J. Sandel phản đối tính trung lập, chủ trương chủ nghĩa cộng đồng cần phải theo đuổi một cuộc sống tốt đẹp, vậy thì làm cách nào để ông ấy giải quyết được những khác biệt trong tranh luận của mọi người về vấn đề này?

Michael J. Sandel đã tự bào chữa cho mình rằng: nội dung cuộc sống tốt đẹp tồn tại trong những đức tính tốt đẹp của công dân, đó là loại cuộc sống tốt đẹp mà chúng ta theo đuổi và được xác định bởi loại đức tính tốt đẹp của công dân mà họ có. Những vấn đề như vậy đều được chuyển tới đức tính tốt đẹp của công dân, và việc ủng hộ đức tính tốt đẹp của công dân cũng chính là những tư tưởng cơ bản của cộng đồng chính trị. Việc khởi xướng ủng hộ đạo đức tốt đẹp của công dân là chuẩn xác, nhưng câu hỏi là, không rõ loại đạo đức tốt đẹp nào của công dân mà Michael J. Sandel đã ủng hộ. Trong *"sự bất mãn của nền dân chủ"*, Michael J. Sandel đã liệt kê nhiều đức tính, nhưng tất cả đều thuộc về những đức tính trong xã hội truyền thống (xã hội nông nghiệp). Như một số phê bình đã chỉ ra: nếu những đức tính truyền thống được thực hành và phát triển trong điều kiện xã hội không tồn tại, mà chúng ta cũng không có khả năng phục hồi các điều kiện đó thì chúng ta cũng không thể xác định được truyền thống đạo đức đó là gì (Waldron, 1998).

5. Kết luận

Trong quá trình tranh luận về khái niệm tự do, quan niệm tự do tích cực được chủ trương bởi Michael J. Sandel được số ít các nhà tự do chủ nghĩa tôn trọng, đa số họ vẫn là những người bảo vệ quan điểm tự do tiêu cực. Bàn về vấn đề tự chủ có nghĩa là công dân tự làm chủ, phù hợp với ý nghĩa ban đầu của dân chủ. Theo nghĩa này, nó đã phản ánh đúng ý nghĩa của chế độ dân chủ đương đại. Vấn đề là những nhà nước hiện đại là các quốc gia có dân số đông. Ở một đất nước như vậy thì thật khó để thực hiện được quyền tự chủ của công dân, mà chỉ có thể là hệ thống dân chủ đại diện. Nếu lý thuyết cộng đồng chính trị của Michael J. Sandel đề cập đến nhà nước, thì ông ấy phải giải quyết được vấn đề tự chủ của công dân trong nhà nước dân chủ hiện đại. Tuy nhiên, Michael J. Sandel chưa bao giờ nói rõ hình thức chính trị cộng đồng của mình là gì và thậm chí còn không nêu rõ được cuối cùng thì cộng đồng của ông ấy có nghĩa thế nào. Chính vì vậy mà những người cộng đồng chủ nghĩa như Michael J. Sandel vẫn mơ hồ và không biết nó đang ở đâu, và chính họ cảm thấy mơ hồ cho khái niệm cộng đồng của mình.

Chú thích:

(1). Michael J. Sandel (1953) là giáo sư triết học chính trị tại Đại học Harvard, Hòa Kỳ. Ông được coi là một trong những người khai sinh ra trào lưu triết học chính trị "Chủ nghĩa cộng đồng" tại Mỹ và châu Âu. Các bài giảng về công lý được phát trực tiếp trên truyền hình ở Hoa Kỳ và trên Internet, thu hút sự quan tâm trên khắp thế giới. Năm 2010, Michael J. Sandel được tờ báo China Newsweek của Trung Quốc bình chọn là nhân vật nước ngoài có ảnh hưởng nhất của năm.

(2). Michael Walzer (1935) là một trong những triết gia chính trị hàng đầu ở Hoa Kỳ. Michael Walzer nổi tiếng với các công trình nghiên cứu về triết học chính trị và đạo đức, bao gồm các chủ đề như: nghĩa vụ chính trị, chiến tranh và những bất công, công bằng và nhà nước

phúc lợi, tôn giáo và chính trị... Cùng với Michael J. Sandel, MacIntyre, Michael Walzer cũng là người đầu tiên sáng lập ra trào lưu triết học chính trị “Chủ nghĩa cộng đồng” ở phương Tây.

(3) Alasdair MacIntyre (1929) là triết gia người Anh. MacIntyre là người xây dựng khái niệm đức hạnh (virtue ethics) xuyên suốt từ Plato, Aristotle cho đến Thomas Aquinas, Emmanuel Kant, nối kết cả với Karl Marx. Ông là người dẫn dắt hệ tư tưởng chủ nghĩa cộng đồng trên thế giới trong nhiều năm qua. Là một trong những người giữ nhiều vị trí quan trọng trong hội đồng nghiên cứu lý luận tại Anh, Ấn Độ và Hoa Kỳ trong nhiều năm, được hiệp hội triết học Công giáo Hoa Kỳ tặng Huân chương Aquina (2010).

(4) Robert Nozick (1938 - 2002) là nhà triết học Hoa Kỳ, từng là giáo sư tại Đại học Harvard, chủ tịch Hiệp hội triết học Hoa Kỳ. Ông được biết đến thông qua một số cuốn sách như: *Philosophical Explanations* (1981), *Anarchy, State, and Utopia* (1974), *Invariances* (2001)... Cùng với John Rawls, ông trở thành nhà tự do chủ nghĩa có ảnh hưởng nhất ở Hoa Kỳ. Các bài viết của ông xoay quanh các chủ đề về Triết học tâm linh, nhận thức luận, Đạo đức học và Siêu hình học.

(5) John Rawls (1921 - 2002) là một triết gia đạo đức và chính trị Mỹ, giáo sư đại học Harvard. Một nhà tự do chủ nghĩa, nổi tiếng với tác phẩm “*A Theory of Justice*” (1971). Vào thời gian nó ra đời đã được đánh giá là “công trình nghiên cứu quan trọng nhất trong lĩnh vực triết học đạo đức kể từ khi thế chiến thứ 2 kết thúc”, và hiện tại là “một trong những tài liệu nền tảng của triết học đạo đức”. Những nghiên cứu của ông trong lĩnh vực triết học chính trị, được biết dưới cái tên Rawlsianism, đều được bắt đầu dưới một lập luận nền tảng: “những nguyên lý hợp lý nhất của công lý là những điều mà tất cả mọi người có thể chấp nhận và đồng ý từ một vị trí công bằng.

(6). Chủ nghĩa tự do thủ tục: là một quan niệm nhất định về chính trị và pháp lý, nhấn mạnh các yêu cầu tốt thiểu của dân chủ đó là quyền của công dân và sự tự do thể hiện trong thực tiễn pháp lý và chính trị. Nói theo cách khác, chủ nghĩa tự do thủ tục là hệ thống các quan điểm tự do mang tính thể thức về quyền của công dân trong thể chế cộng hòa.

Tài liệu tham khảo

Andrea E. Frohne (1998), “*Sandel’s Liberal Politics, Debating Democracy’s Discontent*”, Oxford, UK: Oxford University Press.

Thomas Lee Pangle (1998), “*The Retrieval of Civic Virtue: A Critical Appreciation of Sandel’s Democracy’s Discontent, Debating Democracy’s Discontent*”, Oxford, UK: Oxford University Press.

John Rawls (1971), “*A Theory of Justice*”, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

Michael J. Sandel (1982), “*Liberalism and the Limit of Justice*”, Cambridge: Cambridge University Press.

Michael J. Sandel (1998), “*Democracy’s Discontent: America in Search of a Public Philosophy*”, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

Michael J. Sandel (2005), “*The Procedural Republic and the Unencumbered Self, Public Philosophy: Essays on Morality of Politics*”, Cambridge: Harvard University Press.

Michael J. Sandel (2009), “*Justice: What’s the Right Thing to Do?*”, New York: Farrar, Straus and Giroux.

Jeremy Waldron (1998), “*Virtue en Masse, Debating Democracy’s Discontent*”, Oxford: Oxford University Press.

Michael Walzer (1998), “*Michael Sandel’s America, Debating Democracy’s Discontent*”, Oxford: Oxford University Press.